ภาพพจน์ของเทพสตรีและเทพธิดาที่เปลี่ยนไปในเทพนิยายจีน

The Changing Images of God Mother and Goddess in Chinese Fairy Tales

ไพรินทร์ ศรีสินทร*, Ph.D

บทคัดย่อ

บทความนี้ มุ่งวิเคราะห์ภาพพจน์ที่เปลี่ยนแปลงของเทพมารดาและเทพธิดาใน “ซานไห่จิง” (คัมภีร์แห่งทะเลและขุนเขา) ซึ่งเป็นวรรณกรรมโบราณของจีน พบว่าภาพพจน์หลากหลายของเทพมารดาและเทพธิดาในตำนานเรื่องเล่าเป็นไปตามกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจีน นอกจากนั้น งานเขียนในสังคมจีนซึ่งมีผู้ชายเป็นใหญ่ ยังมีส่วนในการลดบทบาทความสำคัญและสถานภาพของเทพมารดาและเทพสตรีของจีนลงด้วย

คำหลัก: เทพมารดา, เทพธิดา, ภาพพจน์

Abstract

This article aimed to analyze the changing images of god mother and goddess in ancient Chinese literature “Shanhai Jing“. The images and roles of god mother and goddess in fairy tales were various according to the changing of Chinese social and culture. Moreover, Literacy works in the Chinese patriarchal society reduced the importance of the role and status of Chinese god mother and goddess.

Keywords: God mother, Goddess, Image

---

* อาจารย์ สาขาภาษาจีน สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

บทนำ

หนังสือเรื่อง “ซานไห่จิง” (山海经) หรือ “คัมภีร์แห่งทะเลและขุนเขา” เป็นวรรณคดีจีนโบราณที่เป็นต้นกำเนิดเทพนิยายจีนหลายเรื่อง เรื่องราวของเทพสตรีและเทพธิดาที่กล่าวถึงในคัมภีร์ดังกล่าว ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ชาวจีนรุ่นหลังคุ้นเคยเป็นอย่างดี บทความนี้จึงเลือกวิเคราะห์ภาพพจน์ของเทพสตรีและเทพธิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ดังกล่าวที่เปลี่ยนแปลงไป ตามสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงจีนในแต่ละยุคสมัย ซึ่งจะทำให้เราเข้าใจสถานภาพผู้หญิงจีนในประวัติศาสตร์ได้ดียิ่งขึ้น โดยจะใช้กรอบทฤษฎีสตรีนิยมเชิงนิเวศในการวิเคราะห์ภาพพจน์และบทบาทของเทพมารดาและเทพธิดาในเทพนิยายจีน ที่ผันแปรไปตามกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมจีนในแต่ละยุค

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

แนวคิดสตรีนิยมเชิงนิเวศ เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นราวทศวรรษที่ 1970 และพัฒนาไปอย่างมีนัยสำคัญร่วมกับความตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมทั่วโลก ทฤษฎีนี้จึงเป็นการหลอมรวมแนวคิดเชิงนิเวศวิทยาและหลักคิดเชิงสตรีนิยมเข้าด้วยกัน เพื่อเชิดชูบทบาทในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของผู้หญิง และต่อต้านแนวคิด “มนุษยนิยม” ที่ถือเอามนุษย์เป็นแกนกลางในการควบคุมธรรมชาติของระบบชายเป็นใหญ่ หวางหมิงลี่ (王明丽, 2013, pp. 29-31) ได้สรุปแนวคิดหลักของสตรีนิยมเชิงนิเวศไว้ว่า

1. ผู้หญิงมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติมากกว่าผู้ชาย เพราะผู้ชายมีมาตรฐานทางจริยธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมชาติ โดยมองสรรพสิ่งเป็นสองขั้วเสมอ เช่น ธรรมชาติกับวัฒนธรรม สังคมสัตว์โลกกับสังคมมนุษย์ เพศชายกับเพศหญิง เป็นต้น พร้อมทั้งจัดให้ผู้หญิงกับธรรมชาติ การให้กำเนิดเผ่าพันธุ์ สิ่งของวัตถุ และสิ่งอื่นที่ไม่เข้าพวกรวมอยู่ด้วยกัน จัดให้ผู้ชายรวมอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรม ความสามารถในการผลิตและการตระหนักถึงตนเอง แนวคิดสตรีนิยมเชิงนิเวศเห็นว่า เพศชายมองโลกนี้เป็นสนามแห่งการล่า ตั้งตนเป็นศัตรูต่อธรรมชาติ เพศหญิงอยู่ร่วมกับธรรมชาติฉันท์มิตร เป็นผู้ดูแลและปกป้องระบบนิเวศ ดังนั้น ผู้หญิงจึงเหมาะสมในการทำหน้าที่อนุรักษ์ธรรมชาติมากกว่าผู้ชาย ซึ่งแตกต่างจากอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ของตะวันตกที่สร้างความชอบธรรมในควบคุมและดูถูกผู้หญิงกับธรรมชาติไปพร้อม ๆ กัน

2. สรรพชีวิตบนโลกมนุษย์เป็นเครือข่ายโยงใยสัมพันธ์กัน ไม่มีแบ่งแยกชนชั้น แนวคิดสตรีนิยมเชิงนิเวศมองว่าสังคมมนุษย์ยังมีการแบ่งแยกชนชั้นกันอยู่ในระบบแบ่งแยกดังกล่าว ทำให้พระเจ้าอยู่สูงสุด และสรรพสิ่งที่เกิดบนโลกมนุษย์ต่ำกว่าพระเจ้า ในบรรดาสิ่งมีชีวิตทั้งมวล มนุษย์มีสถานภาพสูงสุด ต่อมาจึงเป็นสัตว์ พืช ภูเขา ทะเลและพื้นทรายตามลำดับ ผู้ชายกลายเป็นศูนย์กลาง และผู้หญิงถูกรูปแบบต่าง ๆ ของภาษาผลักให้มีความเป็นอื่นเหมือนสรรพสิ่งบนโลก แนวคิดในลัทธิขงจื่อของจีนแม้ว่าสนับสนุนให้มีความเมตตาต่อธรรมชาติ แต่ชาวจีนในสมัยโบราณก็ยังประสบปัญหาในการควบคุมธรรมชาติอยู่

3. สร้างระบบนิเวศที่สมดุลซึ่งประกอบด้วยมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์อันหลากหลาย ยอมรับในความแตกต่างของกันและกัน อีกทั้งสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์

4. การเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติกันใหม่ เป็นสิ่งท้าทายสำหรับระบบความคิดที่เคยแบ่งเป็นสองขั้วระหว่างธรรมชาติกับวัฒนธรรม การแยกธรรมชาติออกจากวัฒนธรรมจะทำให้มนุษย์ไปถึงทางตัน แนวคิดสตรีนิยมเชิงนิเวศจึงวิพากษ์ทฤษฎีฝ่ายตรงข้าม ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับแนวคิดแยกวัฒนธรรมออกจากธรรมชาติ หรือแยกความรู้สึกออกจากความมีเหตุผล

จากบทสรุปของแนวคิดสตรีนิยมเชิงนิเวศข้างต้น จะเห็นได้ว่าทฤษฎีดังกล่าวให้ความสำคัญต่อบทบาทผู้หญิงในการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม วิพากษ์แนวคิดมนุษยนิยมหรือมนุษย์เป็นแกนกลางที่อยู่บนฐานคิดชายเป็นใหญ่ ตลอดจนเน้นให้มองธรรมชาติแบบองค์รวมไม่แยกส่วน เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมานฉันท์ ซึ่งแนวคิดที่กล่าวมาสอดคล้องกับจิตสำนึกเชิงนิเวศแบบดั้งเดิมที่ปรากฏในเทพนิยายและตำนานเรื่องเล่าของหลายชนชาติรวมทั้งจีน ดังนั้นบทความนี้จึงได้เลือกใช้กรอบทฤษฎีดังกล่าววิเคราะห์การแปรเปลี่ยนของภาพพจน์ผู้หญิงผ่านตัวละครที่เป็นเทพสตรีซึ่งปรากฏในตำนานเรื่องเล่าของจีนโดยเริ่มจาก “ซานไห่จิง” (山海经) ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดเทพนิยายจีนหลายเรื่อง และเป็นคัมภีร์เก่าแก่ที่สุดเล่มหนึ่งในประวัติวรรณกรรมจีน ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า เทพที่เป็นหญิงใน “ซานไห่จิง” แบ่งเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายเทพมารดา ได้แก่ ซีหวางหมู่ หนี่วา ซีเหอและฉางซี และฝ่ายเทพธิดา ได้แก่ หนี่หวาและหนีซือ (ธิดาของตี้เหยา) และหนี่ป้า

ภาพพจน์ของเทพมารดา

หนี่วา (女娲) เป็นเทพมารดา ผู้ให้กำเนิดมนุษย์ "ซานไห่จิง" กล่าวถึงหนี่วาไว้ว่า "มีเทพ 10 องค์ เรียกว่า "หนี่วาจือฉาง" (女娲之肠-ลำไส้ของหนี่วา) เพราะพวกเธอเกิดจากลำไส้ของหนี่วาที่กลายเป็นเทพ อาศัยอยู่ในปากว่างหลี" (徐客, 2013, p.473) ดังนั้น หนี่วาจึงถือเป็นเทพมารดาตามความเชื่อของชาวจีน มีศีรษะเป็นคนและลำตัวเป็นงู คุณูปการของหนี่วาที่คัมภีร์"ซานไห่จิง"กล่าวถึง คือ การปั้นมนุษย์จากดิน และการซ่อมแซมท้องฟ้าเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ ซึ่งถือว่าเป็นลูกของตนให้รอดตายจากน้ำท่วมโลก หลังจากเทพชายสององค์สู้รบกันแย่งชิงความเป็นใหญ่ แล้วฟ้าถล่มลงมา เกิดน้ำท่วมใหญ่ไปทั่วโลก ขณะที่วรรณคดียุคหลังยังได้เน้นย้ำถึงความเป็นเทพมารดาของหนี่วา อาทิ "ตำราอักขรานุกรมจีน" (说文) อธิบายคำว่า "娲" (ออกเสียง "วา") ว่าคือ "เทพสตรีสมัยโบราณ กลายร่างเป็นสรรพสิ่งบนโลก" (李霞, 1998, p.55) อิ้งส้าว (应邵) เขียนถึงบทบาทหนี่วาอย่างละเอียดว่า เป็นผู้สร้างมนุษย์จากดินเหนียว ไว้ในหนังสือรวมเทพนิยายสมัยราชวงศ์ฮั่นเรื่อง"ประมวลขนบธรรมเนียมประเพณี" (风俗通) (李霞, 1998, p.55) นอกจากนั้นยังมีบทบาทในการเป็น "เทพแม่สื่อ" รวมถึงการประดิษฐ์เครื่องดนตรีจีนประเภทเครื่องเป่าที่เรียกว่า "เซิงหวง" กล่าวโดยสรุปแล้ว ภาพพจน์ของหนี่วาและคุณูปการสำคัญที่มีต่อโลก คือ เทพมารดาผู้ให้กำเนิด ซึ่งเป็นการยกย่องให้เกียรติเพศแม่ของชาวจีนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในสังคมหญิงเป็นใหญ่ และมีการเคารพบูชาเทพมารดารวมถึงเกรงกลัวอำนาจธรรมชาติ รูปร่างของหนี่วาตามเทพนิยาย คือ หน้าเป็นคนตัวเป็นงู สะท้อนให้เห็นการหลอมรวมธรรมชาติเป็นหนึ่งเดียวกับเทพยดา ที่ควรแก่การเคารพยำเกรงของชาวจีนสมัยบุพกาล อันสอดคล้องกับแนวคิดสตรีนิยมเชิงนิเวศ ที่ให้ความสำคัญต่อบทบาทสตรีกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ และการอยู่ร่วมอย่างสมานฉันท์ระหว่างคนกับธรรมชาติในระบบนิเวศ สมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันตก ในหนังสือ "หวายหนานจื่อ" (淮南子) ได้บันทึกเรื่องราวของการซ่อมแซมท้องฟ้าด้วยหิน หลากสีของหนี่วา และอธิบายไปพร้อมกับเรื่องราวของเทพบุตรอีกองค์นามว่า "ฝูซี" (伏羲) โดยระบุว่าหนี่วาเป็นน้องสาวของฝูซี จนกระทั่งสมัยราชวงศ์ถังตอนปลาย หนังสือ "ตู่อี้จื้อ" (独异志) ของ หลี่คั่ง (李亢) ที่รวบรวมตำนานและเทพนิยายจีนสมัยก่อนราชวงศ์ถัง รวมถึง

เรื่องเล่าเกี่ยวกับหนี่วา เนื้อเรื่องกล่าวถึงตอนกำเนิดจักรวาลช่วงแรกว่า มีเพียงหนี่วากับฝูซีสองคนพี่น้องอาศัยบนเขาคุนหลุน ทั้งสองได้แต่งงานกันแล้วให้กำเนิดมนุษย์ จะเห็นได้ว่าสมัยราชวงศ์ฮั่น ภาพพจน์ของหนี่วาเริ่มปรากฏเคียงคู่กับฝูซีเทพบุตรอีกองค์หนึ่ง ด้วยการเริ่มจากความสัมพันธ์ฉันท์น้องสาวกับพี่ชาย จนพัฒนาไปเป็นสามีภรรยาที่ให้กำเนิดมนุษย์ สะท้อนให้เห็นว่าบทบาทของผู้หญิงจีนถูกลดความสำคัญลงเรื่อย ๆ และจีนเข้าสู่ช่วงเปลี่ยนผ่านจากสังคมบุพกาลที่ผู้หญิงเป็นหลักในครอบครัว มาเป็นสังคมปิตาธิปไตย ขณะเดียวกันการยึดลัทธิขงจื่อเป็นหลักในการปกครองประเทศของกษัตริย์จีนเป็นปัจจัยสำคัญที่ฐานะผู้หญิงถูกลดให้ต่ำกว่าชาย ด้วยคำสอนของลัทธิขงจื่อที่ให้คุณค่าผู้หญิงเป็นแค่สมบัติชิ้นหนึ่งของผู้ชาย สถานภาพของผู้หญิงถูกกำหนดจากสามีและบุตรชายเป็นสำคัญ ผู้หญิงถูกทำให้เป็นบุคคลชายขอบโดยสมบูรณ์เมื่อปรากฏคำสอนในคัมภีร์หลุนหยี่ของขงจื่อว่า “ผู้หญิงกับคนเลวยากแก่การสอนสั่ง” สถานภาพของผู้หญิงเทียบเท่าคนไร้ค่าในสังคมคนหนึ่ง อีกทั้งการเมืองสมัยต้นราชวงศ์ฮั่น มักมีการว่าการหลังม่านจากบรรดาฮองเฮาหรือพระราชินีอยู่บ่อยครั้ง ไม่ก็เครือญาติฝ่ายหญิงขึ้นเป็นใหญ่ในราชสำนัก ทำให้ผู้ปกครองที่เป็นชายต้องพยายามลิดรอนอำนาจของผู้หญิงไว้ ไม่ให้ขึ้นมามีบทบาทเหนือตนภายใต้กรอบคำสอนของขงจื่อปรัชญาหลักในสังคมจีน แต่เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์จีนที่เห็นได้ชัดในช่วงราชวงศ์ถัง คือ การขึ้นเป็นจักรพรรดินีหญิงองค์แรกและองค์เดียวของพระนางอู่เจ๋อเทียน ทำให้ภาพพจน์ของหนี่วาในวรรณคดีกลับมาเป็นเทพสตรีที่สำคัญของจีน เห็นได้จากวรรณคดีเรื่อง “ตำนานหญิงแห่งเมืองอี๋ตู” (宜都内人传) ของหลี่ซางอิ่น (李商隐) กล่าวถึงหนี่วาว่าเป็นเทพที่ช่วยฝูซีในการปกครองสวรรค์ เปรียบเทียบกับพระนางอู่เจ๋อเทียนที่ช่วยกษัตริย์ถังเสียนจงว่าราชการ และในที่สุดก็ขึ้นครองราชย์เอง ทว่าหลังจากนั้น ชาวจีนก็กราบไหว้บูชาเทพหนี่วาคู่กับเทพฝูซีเรื่อยมา เนื่องจากภาพพจน์ของหนี่วาในตำนานสมัยหลังที่เปลี่ยนไปจากเค้าโครงเดิม

เทพซีหวางหมู่ (西王母) เป็นเทพมารดาอีกองค์หนึ่งที่ชาวจีนให้ความเคารพอย่างสูง ภาพพจน์ของซีหวางหมู่ใน “ซานไห่จิง” คือ ประมุขเทพ สถิต ณ เขาคุนหลุน “ศีรษะประดับด้วยมงกุฎหยก ในปากมีเขี้ยวอย่างเสือ มีหางเหมือนเสือดาว” (徐客, 2013, p 484) ทรงอำนาจในการปกครองและให้คุณให้โทษ

แก่เหล่าเทพทั้งปวงในภูเขาคุนหลุน ซีหวางหมู่ได้รับความเคารพนับถือว่าเป็นเทพที่ครอบครองยาอายุวัฒนะในสมัยจ้านกั๋ว ถือว่าเป็นเทพสตรีที่ดุร้ายองค์หนึ่ง เห็นได้จากพิธีกรรมเกี่ยวกับการเซ่นไหว้สมัยบุพกาล ที่จีนยังนับถือการสืบเชื้อสายทางมารดา และปรากฏสังคมผู้หญิงเป็นใหญ่นั้น ผู้ประกอบพิธีกรรมดังกล่าวเป็นผู้หญิงที่อาวุโสสูงสุดในเผ่า ซึ่งถือเป็นตัวแทนเทพแห่งความตาย นั่นก็คือ ซีหวางหมู่ประกอบพิธีบวงสรวงสัตว์และมนุษย์

เรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาเรื่อย ๆ คือ ซีหวางหมู่มีท้อวิเศษ (ท้อเซียน) ที่กินแล้วไม่ตาย “บันทึกท่องสวรรค์ของมู่จื่อ” (穆子天传) หรือ “บันทึกการเดินทางของโจวหวาง” (周王传) ถือเป็นวรรณกรรมบันทึกการเดินทางเล่มแรกสุดของจีน เขียนขึ้นสมัยจ้านกั๋ว ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง กล่าวถึงซีหวางหมู่ ว่าเป็นเทพธิดาบนสวรรค์ ผู้มีความสามารถชำนาญในการแต่งบทกวีและขับทำนองเสนาะ จัดงานเลี้ยงต้อนรับกษัตริย์โจวมู่หวางที่มาเยือน “พงศาวดารประวัติศาสตร์จีน” (史记) ของซือหม่าเซียน (司马迁) ซึ่งบันทึกประวัติศาสตร์จีนตั้งแต่สมัยหวงตี้จนถึงพระเจ้าฮั่นอู่ตี้ร่วมสามพันกว่าปี ยังบันทึกการเดินทางไปตะวันตกของกษัตริย์โจวมู่หวาง และได้พบกับซีหวางหมู่ผู้ปกครองแคว้นแห่งหนึ่งที่ให้การต้อนรับอย่างเอิกเกริก จนกระทั่งถึงสมัยราชวงศ์ฮั่น ชาวจีนกราบไหว้บูชาเทพสตรีองค์นี้เพื่อขอพรให้มีชีวิตยืนยาว ด้วยเหตุที่คำว่า “หมู่” (母) ภาษาจีน แปลว่า “แม่” ดังนั้น ซีหวางหมู่จึงมีสถานภาพเป็นเทพมารดา ผู้ให้กำเนิดและปกครองมนุษย์ ได้รับการเคารพในฐานะผู้ให้กำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์คล้ายกับหนี่วา หนังสือ “บันทึกปกิณกะความรู้” (博物志) มีเรื่องเล่าว่า พระเจ้าฮั่นอู่ตี้ของราชวงศ์ฮั่นเคยแสวงหายาอายุวัฒนะและศรัทธาในลัทธิเต๋า ทำให้ภาพพจน์ของซีหวางหมู่ยิ่งโดดเด่นในการเป็นผู้ครอบครองยาวิเศษ สมัยราชวงศ์จิ้นสถานภาพของซีหวางหมู่เป็นเทพที่ผู้คนทั้งมวลให้ความนับถือตามความเชื่อลัทธิเต๋า (姜生, 2012, p.1) ภาพพจน์ของเทพซีหวางหมู่ในวรรณคดีโบราณจีนอีกหลายเรื่อง คือ ประมุขแห่งเทพ ต่อมาภายหลังลัทธิเต๋าได้จัดให้ซีหวางหมู่เป็นเทพองค์หนึ่ง และเป็นภรรยาของยี่หวงต้าตี้ (玉皇大帝) ผู้ปกครองสวรรค์ เรียกว่า “พระนางหวางหมู่” (王母娘娘) ขณะที่วรรณคดีโบราณเรื่อง “ตำนานเทพพิสดาร” (神异经) ของตงฟังซั่ว (东方朔) ได้เปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของซีหวางหมู่ให้เป็นเจ้าผู้ปกครองดินแดนแถบตะวันตก และเป็นคู่ครองของ “ตงหวางกง” (东皇公) เทพลัทธิเต๋าอีกองค์ที่ปกครอง

ดินแดนแถบตะวันออก ตำนานนี้เป็นที่มาของเทวรูปหินแกะสลักหรือภาพเขียนสมัยราชวงศ์ฮั่นที่เทพทั้งสององค์ปรากฏคู่กันเสมอ และยังเป็นที่มาของตัวละครซีหวางหมู่กับเทียนตี้ ผู้ปกครองสวรรค์ในวรรณกรรมเอกของจีนเรื่อง “ไซอิ๋ว” (西游记) ขณะที่รูปร่างหน้าตาของซีหวางหมู่จากคนครึ่งเสือ เปลี่ยนมาเป็นกษัตรีที่น่าเกรงขามใน “บันทึกท่องสวรรค์ของมู่จื่อ” (穆子天传) และภาพของเทพสตรีที่งดงามเป็นหนึ่งในปฐพีใน”บันทึกฮั่นอู่ตี้” (汉武帝内传) โดยเป็นผู้นำท้อวิเศษมอบให้พระเจ้าฮั่นอู่ตี้ ในขณะจัดงานเลี้ยงทวยเทพ ซีหวางหมู่เทพสตรีที่ทรงอำนาจสูงสุดบนสวรรค์ได้พบกับจักรพรรดิของโลกมนุษย์ เธอทรงอาภรณ์งดงาม สง่างาม สมเป็นทวยเทพ ในหนังสือ”บันทึกฮั่นอู่ตี้” กล่าวไว้ว่า “ซีหวางหมู่ขึ้นนั่งบัลลังก์หันไปทางบูรพาทิศ สวมใส่พัสตราภรณ์สีเหลืองทองงามล้ำ ลายปักดอกไม้บนผ้างามประณีตยิ่ง ท่วงท่าสง่างาม คาดผ้ารัดเอวสวยงาม เหน็บกระบี่ลือชื่อ ผมงามสลวยประดับด้วยปิ่นปักผมสีสันสวยงามและมงกุฎอัญมณี รองเท้าสีดำขลับประดับด้วยขนหงส์แวววาว ดูราวกับหญิงสาวอายุประมาณสามสิบ รูปร่างกำลังพอดี หน้าตาหมดจดงดงาม นับเป็นเทพที่ศักดิ์สิทธิน่าเกรงขามองค์หนึ่ง เมื่อเธอประทับนั่งบนตั่งพระเจ้าฮั่นอู่ตี้ทำความเคารพแล้วยืนเคียงข้าง ดังนั้น ซีหวางหมู่จึงบอกให้พระเจ้าฮั่นอู่ตี้นั่งลงด้วย” (魏晓虹, 2006, p. 3)

จากนั้นมาเทพซีหวางหมู่มักปรากฏคู่กับสระเหยาฉือ (ที่พักของเทพซีหวางหมู่) และท้อวิเศษ เรื่องราวงานเลี้ยงทวยเทพที่สระเหยาฉือ ยังปรากฏในวรรณกรรมเอกของจีนเรื่อง “ไซอิ๋ว” โดยบรรยายฉากงานเลี้ยงทวยเทพที่ซีหวางหมู่เป็นเจ้าภาพจัดขึ้นค่อนข้างละเอียด ซีหวางหมู่เป็นผู้นำทวยเทพร้องรำทำเพลงอย่างสนุกสนาน พร้อมเก็บท้อวิเศษ ซึ่งบทบาทการเป็นเจ้าภาพจัดงานเลี้ยงของซีหวางหมู่บนสวรรค์ดังกล่าว ไม่น่าปรากฏในวรรณกรรมยุคศักดินาของจีน ซึ่งอยู่ในยุคสังคมชายเป็นใหญ่ แต่ด้วยเหตุที่เทพองค์นี้แรกเริ่มเดิมทีปรากฏภาพพจน์องค์เดียวโดด ๆ โดยไม่มีเทพบุตรองค์อื่นมาเกี่ยวข้อง จึงยังเห็นร่องรอยของความเป็นเทพสตรีที่ได้รับการยกย่องอย่างสูงในวรรณกรรมยุคศักดินาของจีน จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าภาพพจน์ของซีหวางหมู่จากเทพสตรีดุร้าย รูปร่างอัปลักษณ์ (กึ่งคนกึ่งสัตว์) ใน “ซานไห่จิง” มาเป็นกษัตรีที่น่ายำเกรงและชำนาญการแต่งบทกวีสมัยจ้านกั๋วในวรรณคดี“บันทึกท่องสวรรค์ของมู่จื่อ” (穆子天传) มาถึงภาพลักษณ์ของผู้นำทวยเทพหน้าตางดงาม อายุประมาณ 30 ใน”บันทึกฮั่นอู่ตี้” (汉武帝内传) และ

บทบาทการเป็นประมุขเทพใน “ไซอิ๋ว” สะท้อนถึงภาพลักษณ์ของผู้หญิงจีนที่ดุดัน น่ากลัว แข็งแกร่งน่าเกรงขาม แปรเปลี่ยนมาเป็นผู้หญิงงดงามและอ่อนหวาน ตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ด้วยอำนาจชายเป็นใหญ่ ที่พยายามกำราบผู้หญิงให้ว่านอนสอนง่าย และมีรูปลักษณ์งดงามตามอุดมคติของชาย

เทพมารดาอีกองค์คือ **ซีเหอ** (羲和) เป็นมารดาของดวงอาทิตย์ทั้งสิบ เป็นภรรยาของตี้หลิง “ซานไห่จิง” กล่าวถึงพฤติกรรมของเธอไว้ว่า “นอกทะเลตะวันออก มีแคว้นหนึ่งชื่อ ซีเหอ มีหญิงสาวนามว่า ซีเหอ มักจะอาบน้ำให้ดวงอาทิตย์ลูกของเธอที่ทะเลกานเหยียน ” (徐客, 2013, p.465) ดวงอาทิตย์ทั้งสิบจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันขึ้นสู่ท้องฟ้า โดยมีซีเหอผู้เป็นแม่ขับรถม้าไปรับส่ง ขณะที่ฉางซี (常羲) คือ มารดาของพระจันทร์สาวสิบสองดวง เป็นภรรยาของตี้หลิงเช่นกัน (徐客, 2013, p.481) เล่ากันว่าลูกสาวทั้ง 12 คนของเธอแอบลงมาเล่นที่โลกมนุษย์ตอนกลางวัน รู้สึกว่าโลกมนุษย์สวยงามน่าหลงใหล แต่พอตกกลางคืนที่พระอาทิตย์พี่ชายของเธอเลิกส่องแสงแล้ว โลกก็มืดมิดน่ากลัว พระจันทร์สาวทั้งหมดจึงปรึกษากันว่า อยากจะให้โลกมนุษย์มีแสงสว่างเหมือนตอนกลางวันในเมื่อพวกเธอมีรัศมีออกจากกาย น่าจะใช้ให้เป็นประโยชน์ด้วยการให้แสงสว่างในเวลากลางคืน ฉางซีเห็นด้วยกับลูกสาว จึงให้ลูกสาวผลัดเปลี่ยนกันทำงานคนละเดือน สิบสองคนก็ครบปีพอดี ฉางซีจะแต่งตัวให้ลูกสาวแตกต่างกันไปในแต่ละวัน ขับรถม้ารับส่งไปทำงานบนท้องฟ้า พวกเธอหายไปบางคืนเพราะความเป็นผู้หญิงที่มีรอบเดือน ทำให้บางคืนก็ไม่มีพระจันทร์ หรือเว้าแหว่งเป็นเสี้ยวบ้าง

ภาพพจน์เทพธิดา

ภาพพจน์ของเทพธิดาในตำนานหรือเทพนิยายจีนมักปรากฏในรูปของหญิงสาวที่เคยอยู่บนสวรรค์แล้วตกลงมาอยู่บนโลกมนุษย์ ส่วนใหญ่เป็นธิดาของผู้ปกครองสวรรค์ คือ เทียนตี้ (天帝) เมื่อตกสวรรค์ลงมายังโลกมนุษย์แล้ว ด้วยความที่เคยเป็นเทพธิดามาก่อน จึงยังมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อยู่แม้จะไม่เท่ากับเทพสตรีที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับเทพธิดาเหล่านี้ปรากฏในช่วงที่สถานภาพผู้หญิงจีนแปรเปลี่ยนไปเป็นช้างเท้าหลังอย่างสมบูรณ์แบบ ดังจะเห็นได้จากภาพพจน์ของเทพธิดาต่าง ๆ ในเรื่องเล่าต่อไปนี้

หนี่ซือ (女尸) เป็นชื่อเรียก แม่มดจีนสมัยโบราณ คัมภีร์ "ซานไห่จิง" กล่าวถึงหนี่ซือว่า แต่เดิมมีภูเขาลูกหนึ่งชื่อ "กู่เหยาซาน" (姑媱山) ลูกสาวของกษัตริย์เหยียนตี้เสียชีวิตที่ภูเขานี้ เธอชื่อ หนี่ซือ เมื่อตายไปแล้วกลายเป็นหญ้าเหยาฉ่าว หญ้าชนิดนี้มีใบดก ออกดอกสีเหลือง ถ้าผู้หญิงได้กินหญ้าชนิดนี้ จะทำให้รูปร่างหน้าตาสวยงามขึ้นและผู้คนหลงใหล" (徐客, 2013, p. 262) ในตำนานเล่ากันว่า สมัยโบราณที่ดวงอาทิตย์ขึ้นมาพร้อมกันสิบดวง ทำให้เธอถูกเผาตาย เมื่อตายแล้วมือยังบังใบหน้าอยู่ คนโบราณจึงเชื่อว่าแม้หนีซือตายแล้ว แต่วิญญาณเธอยังไม่ตาย จึงมาสิงคนเป็นได้ เป็นที่มาของการกราบไหว้บูชาเทพธิดาองค์นี้หรือการประกอบพิธีเรียกฎตผีวิญญาณ คำว่า "หนี่ซือ" ถ้าแปลตรงตัว คือ ศพผู้หญิง เรื่องเล่าต่อมาในสมัยจ้านกั๋วเกี่ยวกับหญ้าเหยาฉ่าวคือ ตำนานของเทพธิดาเหยาจี๋ (瑶姬) เทพธิดาองค์นี้มีรูปร่างหน้าหมดจดงดงาม เล่ากันว่าเธอเป็นธิดาของกษัตริย์เหยียนตี้ ยังไม่ได้แต่งงานก็ล้มป่วยเสียชีวิต ศพฝังที่ภูเขาอูซาน และยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับเทพธิดาเหยาจี๋ช่วยหยี่ (禹) ป้องกันน้ำท่วมแคว้นปา ตลอดจนบทกวี "ฟู่สมัยราชวงศ์ถัง" (高唐赋) และ "ฟู่เกี่ยวกับนางฟ้า" [1] (神女赋) สมัยจ้านกั๋ว ของ "ซ่งยี่" (宋玉) เพิ่มความโรแมนติกให้ตำนานเทพธิดาเหยาจี๋ ด้วยการเล่าเรื่องของกษัตริย์ฉู่หวายหวางฝันถึงเหยาจี๋พร้อมกับได้กลิ่นหอมโชยมา จนกระทั่งตามไปค้นหาเทพธิดาองค์นี้ถึงภูเขาอูซาน และสร้างศาลา "ฉาวหยิน" ไว้เป็นอนุสรณ์แด่เธอ หลี่ไป๋กวีชื่อดังของจีนสมัยราชวงศ์ถัง ก็ยังได้รับอิทธิพลจากเรื่องราวของเหยาจี๋นำมาแต่งเป็นบทกวีเกี่ยวกับฉู่หวายหวางฝันเห็นเหยาจี๋ หลี่ไป๋พรรณนาไว้ในบทกวีว่า "เหยาจี๋ธิดาของเทียนตี้ แปลงร่างเป็นเมฆสวยงามเข้าไปอยู่ในความฝันของกษัตริย์แคว้นฉู่" (中国国学网, 2006)

นิทานพื้นบ้านหลายเรื่องของจีน เช่น นางพญางูขาว สาวทอผ้ากับหนุ่มเลี้ยงวัว เม่งเจียงหนี่ มักมีเค้าโครงเรื่องเกี่ยวกับนางฟ้าหรือเทพธิดาตกสวรรค์มาอยู่บนโลกมนุษย์ สะท้อนให้เห็นบทบาทของผู้หญิงในสังคมโบราณจีนว่า เป็นคนกลางในการเชื่อมโยงระหว่างโลกมนุษย์กับเทพยดาฟ้าดิน ในโลกแห่งความเป็นจริงสังคมบุพกาลจีนมีแม่มดหรือผู้ประกอบพิธีกรรมในศาสนาดั้งเดิมเป็นผู้หญิง ดังที่ "ซานไห่จิง" บันทึกเรื่องเกี่ยวกับเมืองแม่มด (巫咸国) ว่าตรงชายแดนเมืองนี้มี

[1] "ฟู่" เป็นชื่อร้องกรองประเภทหนึ่งของจีน ชวีเหยียน กวีเอกของจีนเป็นผู้คิดค้นคำประพันธ์ชนิดนี้ขึ้น ส่วนใหญ่ใช้บรรยาเรื่องราวสภาพความเป็นจริงในสังคม

หนทางเชื่อมโยงระหว่างสวรรค์กับโลกมนุษย์ บรรดาแม่มดในเมืองนี้จะเดินผ่านทางดังกล่าวขึ้นไปบนสวรรค์เพื่อรายงานข่าวสารและความต้องการของตนเอง แล้วจะกลับลงมาเพื่อแจ้งความประสงค์ของสวรรค์ให้คนข้างล่างทราบ ด้านเหนือของเมืองแม่มดคือเมืองผู้หญิง น่าจะคล้ายกับตำนานเมืองลับแลของไทย มีหญิงสาวอาศัยอยู่สองคน มีน้ำล้อมรอบสี่ด้าน เล่ากันว่าเมืองผู้หญิงนี้มีสระน้ำพุประหลาดรูปร่างเหมือนนัยน์ตาสวรรค์ เรียกว่า “สระสีเหลือง” ผู้หญิงที่ลงไปอาบน้ำในสระนี้จะตั้งครรภ์คลอดลูกได้เอง ถ้าหากคลอดลูกเป็นชาย พออายุได้สามขวบก็ตายไป แต่ถ้าเป็นผู้หญิงจะเติบโตเจริญวัยเป็นผู้ใหญ่ ดังนั้น เมืองนี้จึงมีแต่ผู้หญิง “ซานไห่จิง” ยังบันทึกการทำพิธีกรรมของแม่มดไว้ว่า “ขณะที่เทพสิงเทียนกับหวงตี้กำลังรบกันอยู่ ณ ดินแดนทางตอนเหนือ มีแม่มดชื่อ “จื้” (祭) และ “เมี่ย” (蔑) กำลังประกอบพิธีกรรมอยู่ระหว่างแม่น้ำสองสาย แม่มด ”เมี่ย” ถือจอกเหล้าใบเล็ก ๆ แม่มด ”จื้” ถือเนื้อก้อนหนึ่ง กำลังทำพิธีบูชาเทพยดา” (徐客, 2013, p. 354) เหวินอีตัว (闻一多) นักโบราณคดีจีนได้วิจัยบทสวดในพิธีกรรมที่ปรากฏใน “บทกวีแคว้นฉู่ : บทเพลงทั้งเก้า” พบว่าเป็นบทสวดบูชาเทพชาย เช่น เทพตงจิน เทพหยินจงจิน เทพเซียงจิน เทพเซียงฟู เหริน เทพต้าซือมิ่ง เทพส่าวซือมิ่ง เป็นต้น บทสวดเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเพลงรักชายหญิง คนที่สวดย่อมเป็นผู้หญิง (แม่มด) (李霞, 1998, p. 59) พิธีขอฝนสมัยก่อนของจีน ก็มักให้สาวรุ่นหรือแม้กระทั่งหญิงโสเภณีเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ปัจจุบันในชนบทจีนบางแห่งยังมี “พิธีเข้าทรง” คนทรงส่วนใหญ่คือ ผู้หญิง ซึ่งสะท้อนให้เห็นการสืบทอดประเพณีโบราณที่ใช้ผู้หญิงเป็นสื่อเชื่อมโยงระหว่างโลกมนุษย์กับโลกอื่น

เทพธิดาอีกองค์คือ **หนี่หวา** (女娃) เป็นลูกสาวคนสุดท้องของกษัตริย์เหยียนตี้ ซึ่งเป็นเทพแห่งดวงอาทิตย์ “เธอไปว่ายน้ำเล่นในทะเลตงไห่ โชคร้ายจมน้ำ ตาย เมื่อตายไปแล้วกลายร่างเป็นนกจิงเว่ย” (徐客, 2013, p. 166) ด้วยเหตุที่จมทะเลตาย ทำให้หนี่หวาโกรธแค้นทะเลมาก เธอพยายามถมทะเลตงไห่ด้วยหินที่นำมาจากภูเขาฝั่งตะวันตก ชาวจีนเชื่อกันว่าบริเวณคาบสมุทรเหลียวตงในปัจจุบัน คือ ทะเลที่จิงเหว่ยถมจนเต็ม (徐客, 2013, p. 166) และมีตำนานอีกเรื่องเล่าว่า หนี่หวาเป็นชื่อเรียกชนเผ่า ๆ หนึ่งในสมัยโบราณของจีน แต่จมหายไปกับทะเล ตอนภูมิอากาศโลกแปรปรวนครั้งใหญ่ในอดีต

เอ๋อหวงและหนี่อิง (娥皇和女英) ธิดาทั้งสองของตี้เหยา อาศัยอยู่บนภูเขาตงเป่าซาน ภูเขานี้มีแร่ธาตุมีค่ามากมาย เช่น ทองคำ เงิน เหล็ก "ซานไห่จิง" กล่าวไว้ว่า "พวกเธอยืนอยู่บนมวลน้ำจากแม่น้ำหลี่และมวลน้ำจากแม่น้ำเหยียนที่ลมพัดมา เหาะเล่นไปมาระหว่างแม่น้ำเก้าสาย เวลาพวกเธอปรากฏตัวต้องมีลมพร้อมฝนตามมาด้วย ธิดาทั้งสองของตี้เหยามีนามว่า เอ๋อหวง และหนี่อิง" (娥皇和女英) (徐客, 2013, p. 320) ในสมัยราชวงศ์ฮั่นตำราสอนกุลสตรีเรื่อง "บันทึกสาวพรหมจรรย์" (列女传) ของหลิวเซี่ยง (刘向) คล้ายกับสุภาษิตสอนหญิงของไทย กล่าวถึงพี่น้องคู่นี้ว่า เป็นพระธิดาของกษัตริย์ตี้เหยาและเป็นราชินีของพระเจ้าซุ่น (舜) พวกเธอช่วยเหลือกษัตริย์ซุ่นให้รอดพ้นจากการทำร้ายของน้องชายจนได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ และแนะนำให้พระเจ้าซุ่นปกครองอาณาประชาราษฎร์ด้วยคุณธรรมและอโหสิกรรมศัตรูที่ตายไปแล้ว ทำให้ประชาชนรักใคร่ราชินีสององค์นี้มาก ตอนปั้นปลายชีวิตพระเจ้าซุ่นเดินทางไปสำรวจทางใต้แล้วล้มป่วยเสียชีวิตลง พระนางเอ๋อหวงและหนี่อิงออกเดินทางไปตามหาพร้อมกับร้องไห้ไปตลอดทาง เล่ากันว่าน้ำตาของพระนางทั้งสองหยดลงบนใบไผ่ชนิดหนึ่งที่เรียกว่า "ปานจู๋" เกิดเป็นลายวิจิตรสวยงาม ทั้งสองคนร้องไห้จนถึงลำน้ำเซียง (ชื่อแม่น้ำสายหนึ่งในกวางสี) จึงเหาะลงน้ำตายตามสามี เห็นได้ชัดว่า เป็นการสอนให้ผู้หญิงในสังคมศักดินาให้ปฏิบัติตนเป็นแม่ศรีเรือน รักและซื่อสัตย์ต่อสามีตลอดไป ชาวจีนนับถือพระนางทั้งสองเป็นเทพประจำแม่น้ำเซียง เรียกว่า "เซียงจวิน" (湘君) เรื่องราวของธิดาทั้งสองของตี้เหยากับพระเจ้าซุ่นยังปรากฏในบทกวีอีกหลายบทที่สดุดีความรักและความซื่อสัตย์ต่อสามีของสองคน เช่น บทกวี "ผู้ยิ่งใหญ่ลำน้ำเซียง" (湘君), "ฮูหยินเซียง" (湘夫人) ของชวีเหยียนกวีแคว้นฉู่สมัยจ้านกั๋วซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดัง บทกวีสมัยราชวงศ์ชิง "คุณธรรม 5 ประการ" (小五义) ของฉือยี่คุน บทกวีเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้เค้าโครงเดิมจากตำนานในหนังสือ "บันทึกสาวพรหมจรรย์" (列女传)

หนี่ป๋า (女魃) คือ เทพธิดาอีกองค์ที่อาศัยอยู่เหนือศาลาเทพกงก้งบนภูเขาซีคุนซาน "เธอมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ศีรษะโล้น สวมเสื้อผ้าสีเขียว" (徐客, 2013, p. 499) เป็นผู้ช่วยของหวงตี้ครั้งทำการสู้รบกับชือหยิว ด้วยการห้ามไม่ให้ฝนตก ตามตำนานเล่ากันว่าสมัยบุพกาล มีสงครามระหว่างชนเผ่าของหวงตี้กับ

ชือหยิว ชือหยิวมักรบแพ้หวงตี้ มีครั้งหนึ่งชือหยิวได้ขุนพลนักรบสองคนมากความสามารถ คือ ขุนพลวายุและขุนพลพิรุณ มาช่วยสู้รบทำให้กองทัพหวงตี้ระส่ำระสายและใกล้พ่ายแพ้ แต่จู่ ๆ ก็มีเสียงหนึ่งลอยมาจากฟากฟ้าฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือ หวงตี้แหงนขึ้นไปมองแลเห็นหญิงสาวนางหนึ่ง “ศีรษะเหมือนนกสีทอง ใบหน้ากลมราวดวงจันทร์ ลำตัวเหมือนงูเขียว ปีกเหมือนนกยูงสยายออก เล็บเท้าราวเล็บหงส์ เหาะลงมายืนข้างกายหวงตี้กล่าวว่า “ท่านพ่อไม่ต้องกังวล รอให้ข้าช่วยท่านปราบมารเอง” (中国宗教学网,http://baike.baidu.com/view/351728.htm: 16/5/2014) ในที่สุดกองทัพหวงตี้ก็เอาชนะกองทัพชือหยิว ด้วยการที่หนี่ป้าช่วยสยบขุนพลวายุและขุนพลพิรุณลงได้ หนี่ป้าอาศัยอยู่บนเขาคุนซาน คอยเก็บลำแสงจากอาทิตย์และพระจันทร์ ชำนาญในการขับไล่ลมและฝน เมื่อตอนลงมาช่วยหวงตี้ที่โลกมนุษย์ทางตอนเหนือ ใช้พลังความสามารถจนหมด ทำให้เหาะกลับสวรรค์ไม่ได้ จึงเชื่อกันว่าตอนเหนือของจีนมีฝนตกน้อย เพราะอิทธิฤทธิ์ของเทพหนี่ป้า

การผสมผสานภาพพจน์เทพมารดาและเทพธิดา

การนำความเชื่อเรื่องเทพมารดาและเทพธิดามารวมกันเล่าใหม่เป็นตำนานหรือนิทานพื้นบ้านของจีน แสดงให้เห็นความคาดหวังในบทบาทของผู้หญิงจีนที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะในชนบทหลายแห่งของจีน บทบาทเทพผู้หญิงแบบใหม่ที่ผสมผสานความเชื่อเรื่องเทพมารดาและเทพธิดาปรากฏให้เห็นเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์การบันดาลให้เกิดลูกหลานทายาทสืบวงศ์ตระกูล โดยเรื่องเล่าในช่วงแรกมีพื้นเรื่องมาจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับเทพธิดาที่ตกลงมายังโลกมนุษย์ ต่อมาให้กำเนิดลูก และในที่สุดกลายเป็นเทพบันดาลบุตรในที่สุด เป็นการเน้นบทบาทเทพมารดาเรื่องการให้กำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ เทพกวนอิมประทานบุตรตามเรื่องเล่าพื้นบ้านของจีน ซึ่งเดิมทีในเรื่องเล่าของอินเดีย พระโพธิสัตว์กวนอิมปรากฏทั้งในร่างของเพศชายและเพศหญิง แต่ด้วยเหตุที่มีความเมตตาและมีความเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องเทพมารดาของจีน หลังราชวงศ์ถังไปแล้ว พระโพธิสัตว์กวนอิมมักปรากฏในร่างจำแลงผู้หญิง เป็นพระราชธิดาองค์เล็กของกษัตริย์เมี่ยวจวง และชาวจีนนับถือเป็นเทพประทานบุตร

นิทานพื้นบ้านเรื่อง “ฮูหยินจินฮวา” (金花夫人) ของกวางเจา เป็นเรื่อง

เล่ากันว่าจินฮวา (金花) เป็นเทพธิดาองค์น้อยที่มีอิทธิฤทธิ์ในการช่วยให้หญิงสาวคลอดลูก ต่อมาชาวจีนทางใต้นับถือเป็นเทพประทานบุตร ขณะที่เรื่องเล่า “เทพม่าจู่” (妈祖) หรือที่ชาวไทยรู้จักกันในนาม “เจ้าแม่ทับทิม” ผู้คุ้มครองทะเลที่เป็นบุตรสาวของขุนนางราชวงศ์ซ่งคนหนึ่ง เกิดมาก็มีความสามารถหยั่งรู้เหตุการณ์ในอนาคต หลังเสียชีวิตแล้ว ผู้คนนับถือเป็นเทพคุ้มครองนักเดินเรือ ต่อมาหลังราชวงศ์หนานซ่งได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “ฮูหยิน” “สนมของจักรพรรดิสวรรค์” “ราชินีสวรรค์” และผู้คนนับถือเป็นเทพประทานบุตร

ความสามารถในการให้กำเนิดบุตรของผู้หญิง ยังได้รับการยกย่องในวรรณคดีสมัยราชวงศ์โจว คือ ซือจิง (诗经) หนังสือรวมบทร้องกรองเล่มแรกของจีน ซึ่งเริ่มเรียบเรียงตั้งแต่สมัยราชวงศ์โจว แล้วเสร็จในกลางยุคชุนชิว บทกวีบทหนึ่งในรวมบทกวี “ซือจิง” บ่งชัดถึงเรื่องนี้ คือ “โจวหนาน –ท้อระบัดใบ” (周南•桃夭) เป็นบทกลอนอวยพรหญิงสาวที่เพิ่งแต่งงาน เนื้อหาบทกวีเปรียบเทียบลูกท้อที่สุกแล้วเหมือนผู้หญิงที่คลอดลูกชายแต่เร็ววัน (吴晓红, 2004, p.3) แสดงให้เห็นว่าสังคมชายเป็นใหญ่คาดหวังการให้กำเนิดบุตรของผู้หญิงเป็นสำคัญ ความสามารถทางชีวภาพ คือ คุณค่าทางสังคมของผู้หญิง รวมถึงการเป็นแม่บ้าน กล่าวโดยสรุป คือ ประวัติศาสตร์ของผู้หญิง คือ พัฒนาการจากการเคยอยู่ในพื้นที่สาธารณะเข้าไปอยู่ในพื้นที่ส่วนตัว คือ “บ้าน” หรือครอบครัว

ซือจิง (诗经) เป็นบทกวีที่รวบรวมเพลงพื้นบ้านหลายพื้นที่ของจีนในสมัยก่อน และขงจื่อมีส่วนสำคัญในการเรียบเรียงรวมบทกวีเล่มนี้ ดังนั้น รวมบทกวี “ซือจิง” จึงเป็นพื้นที่แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้เพื่อสิทธิความเป็นหญิงกับจารีตประเพณีที่เริ่มเข้ามาผูกมัดผู้หญิง บทกวีหลายบทแสดงให้เห็นสิทธิและเสียงผู้หญิง อีกทั้งบทกวีที่เรียกร้องให้ผู้หญิงเคารพจารีตประเพณีดีงาม

วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของเทพมารดาและเทพธิดา

ประวัติศาสตร์จีนแบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ ประวัติศาสตร์สมัยโบราณ ประวัติศาสตร์สมัยใกล้ และประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคยังแบ่งย่อยตามรูปแบบการผลิตและวัฒนธรรมออกไปอีก ส่วนใหญ่เรื่องเล่าหรือตำนานมักจะอยู่ในช่วงประวัติศาสตร์ยุคโบราณ ภาพพจน์ของเทพมารดาและเทพธิดา

ของจีน จึงพัฒนาไปจนสมบูรณ์แบบในช่วงประวัติศาสตร์สมัยโบราณของจีน ซึ่งมีระยะเวลายาวนานที่สุดกว่าสมัยอื่น ขณะที่ประวัติศาสตร์สมัยโบราณของจีนได้แบ่งย่อยออกไปเป็น สังคมบุพกาลที่แรกเริ่มมีมนุษย์โบราณหรือมนุษย์วานรบนแผ่นดินใหญ่จีน และอารยธรรมตำนานเรื่องเล่าต่าง ๆ สังคมทาสที่เริ่มจากราชวงศ์เซี่ยถึงชุนชิว และสังคมศักดินาซึ่งเป็นช่วงเวลานานที่สุดเริ่มจากยุคจ้านกั๋วถึงราชวงศ์ชิง ราว 2,400 ปี (宁继鸣, 2009 , p. 93) หากพิจารณาจากการแบ่งยุคประวัติศาสตร์จีนแล้ว จะพบว่าชาวจีนให้ความสำคัญต่อการกำเนิดตำนานเรื่องเล่าต่าง ๆ ซึ่งเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะยุคแรก จึงจัดเป็นยุคสมัยที่อารยธรรมจีนเริ่มก่อตัวและสังคมปิตาธิปไตยเริ่มลงหลักปักฐานบนผืนแผ่นดินใหญ่จีน ตลอดจนเป็นยุคของการเริ่มแบ่งชนชั้นในสังคมจีน

เมื่อได้วิเคราะห์โดยละเอียดแล้ว ย่อมอนุมานได้ว่าเทพนิยายที่มีตัวละครเอกเป็นผู้หญิงเป็นเรื่องเล่าที่มีมาตั้งแต่สังคมยุคบุพกาล ต่อมาได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในยุคชุนชิวจ้านกั๋วในคัมภีร์ “ซานไห่จิง” แนวคิดสำคัญในเทพนิยายยุคสังคมหญิงเป็นใหญ่ของจีนแต่เดิม คือ เรื่องการให้กำเนิดมนุษย์และสรรพสิ่งในจักรวาล ผู้คนให้ความเคารพยำเกรงอำนาจในการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมของผู้หญิง ดังจะเห็นได้จากเทพมารดาอย่างหนึ่งว่า ผู้ให้กำเนิดมนุษย์ เทพซีเหอและฉางซีผู้ให้กำเนิดดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ความสำคัญดังกล่าวของผู้หญิงของสังคมจีนในอดีต ยังเห็นร่องรอยได้จากตัวอักษรจีนคำว่า แซ่หรือนามสกุล “姓” มีคำว่า ผู้หญิง “女” เป็นส่วนประกอบ แสดงให้เห็นหลักฐานของสังคมผู้หญิงเป็นใหญ่ในสมัยบุพกาล ที่เน้นการสืบทอดวงศ์ตระกูลทางฝ่ายหญิง ขณะที่เทพซีหวางหมู่เป็นเทพแห่งความตาย และสัญลักษณ์ในพิธีกรรมเซ่นไหว้สมัยโบราณที่มีผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี เทพมารดาเหล่านี้แรกเริ่มเดิมทีมีภาพลักษณ์ร่วมกันคือ เป็นคนครึ่งสัตว์ เช่น หนี่วา มีศีรษะเป็นคน ลำตัวเป็นงู ซีหวางหมู่มีศีรษะเป็นคนและลำตัวเป็นเสือ เป็นต้น การหลอมรวมธรรมชาติเข้ากับเทพหญิงตามแนวคิดสมัยโบราณแสดงให้เห็นถึงความเคารพผู้หญิงและธรรมชาติไปพร้อมกัน ไม่มีใครเหนือกว่าใครอีกทั้งทัศนะในการมองมนุษย์และธรรมชาติแบบองค์รวมไม่แยกส่วน จึงได้มีการบูชาเทพมารดาที่มีร่างหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกับสัตว์ ทำให้มนุษย์ยำเกรงธรรมชาติไปโดยปริยาย อันสอดคล้องกับแนวคิดสตรีนิยมเชิงนิเวศที่ส่งเสริมให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมานฉันท์

ในสมัยราชวงศ์ฮั่นโดยเฉพาะในยุคของกษัตริย์ฮั่นอู่ตี้ (汉武帝) ซึ่งระบอบศักดินาได้รับการสถาปนาอย่างสมบูรณ์แบบ ได้มีการกำหนดสถานภาพตัวตนของผู้หญิงและตำแหน่งพื้นที่ประกอบกิจกรรมของผู้หญิงไว้อย่างแน่ชัดผ่านงานเขียนของยุคสมัยนั้น และกลายเป็นแบบฉบับที่ยึดถือสืบต่อกันมาอีกนับพันปีของจีน เนื่องจากก่อนยุคราชวงศ์ฮั่น คือ ยุคชุนชิวจ้านกั๋ว ราชวงศ์ฉิน และยุคต้นราชวงศ์ฮั่น ผู้หญิงมีอำนาจทางการเมืองและสถานภาพไม่ต่างจากชายมากนัก ด้วยเหตุที่อยู่ในยุคของสงครามระหว่างแคว้น ผู้ชายส่วนใหญ่อยู่ในสนามรบ การหาเลี้ยงครอบครัวจึงเป็นภาระของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงมีพื้นที่ทั้งในที่สาธารณะและภายในบ้านไม่ต่างจากชาย ประกอบกับการเผาตำราฝังปัญญาชนยุคจิ๋นซีฮ่องเต้ ย่อมทำให้ตำราต่าง ๆ ที่อาจรวมถึงหนังสือประเภทสอนกุลสตรีของจีนถูกทำลายไปจำนวนมาก จึงไม่มีสิ่งใดมาผูกมัดให้ผู้หญิงต้องอยู่ในกรอบจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด สิ่งที่เห็นได้ชัดทางการเมือง คือ การออกว่าราชการพร้อมพระเจ้าฮั่นเกาจู่ (汉高祖) ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ฮั่นของพระนางหลี่ฮองเฮา (吕后) ตำราประวัติศาสตร์จีน “สื่อจี้” (史记) ของซือหม่าเชียน (司马迁) ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า พระนางหลี่ฮองเฮา คือผู้กุมอำนาจแท้จริงในยุคหลังพระเจ้าฮั่นเกาจู่ ที่พระราชโอรสของพระนางสองพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ ดังนั้น ในสมัยพระเจ้าฮั่นอู่ตี้ (汉武帝) ที่ได้บทเรียนมาจากยุคก่อนหน้านั้น จึงได้ให้ขุนนางผู้ใหญ่นามว่า ต่งจงซู (董仲舒) ฟื้นฟูลัทธิขงจื่อใหม่ โดยผนวกเอาแนวคิดของลัทธิขงจื่อ ลัทธิเต๋าและศาสนาพุทธเข้าด้วยกันเพื่อใช้ในการปกครองบ้านเมืองให้สงบสุข และเขียนตำราต่าง ๆ ออกมาเพื่อเป็นแนวทางในการปกครองประเทศ ซึ่งตำราเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญในการลดสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงจีนลงอย่างมาก โดยเฉพาะคัมภีร์ “ป๋ายหู่ทงอี้” (白虎通义) สมัยราชวงศ์ฮั่นอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาไว้ชัดเจนว่า ภรรยาต้องปฏิบัติตามสามีทุกอย่าง โดยกำหนดไว้ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในหมวดคำสอน “สามหลักหกความสัมพันธ์” (三纲六纪) กล่าวคือ กษัตริย์เป็นหลักของขุนนาง บิดาเป็นหลักของบุตรธิดา และสามีเป็นหลักของภรรยา ขณะที่ แนวคิด “สามหลักห้าคุณธรรม” (三纲五常) (สามหลัก คือ กษัตริย์เป็นหลักของขุนนาง พ่อเป็นหลักของลูก สามีเป็นหลักของภรรยา ส่วน 5 คุณธรรม คือ เมตตา ซื่อสัตย์ ปัญญา จารีตและสัจจะ) ของต่งจ้งซู (董仲舒) ที่รับอิทธิพลจากลัทธิขงจื่อและนักปราชญ์จีนอีกผู้หนึ่งคือ หานเฟยจื่อ (韩非子) คือ แนวคิด

หลักในการปกครองประเทศจีนสมัยราชวงศ์ฮั่น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงกลายเป็นเรื่องการเมือง ผู้หญิงถูกปกครองอย่างเบ็ดเสร็จ ตำราสอนหญิงเรื่อง “บันทึกสาวพรหมจรรย์” (列女传) เล่มแรกในราชวงศ์ฮั่น สอนหลักการปฏิบัติตนให้อยู่ในจารีตประเพณีดีงามของหญิงจีน ยิ่งทำให้สถานภาพผู้หญิงตกต่ำลงจนกลายเป็นคนชายขอบในประวัติศาสตร์จีนอย่างแท้จริง รวมถึงบทกวีสมัยราชวงศ์ฮั่นหลายบทมักเขียนถึงหญิงงามในสายตาผู้ชาย การรำพึงรำพันถึงชายคนรัก ความหมดอาลัยตายอยากในชีวิตเมื่อคนรักจากไป ความอ่อนแอไร้ความสามารถเมื่อปราศจากสามีอยู่เคียงข้างของหญิงสาว

ภาพพจน์ของเทพมารดาในเทพนิยายจีนอย่าง หนี่วา ซีหวางหมู่ จากเทพผู้ให้กำเนิดมนุษย์ ธรรมชาติและสรรพสิ่ง มีความเป็นหนึ่งเดียวกับระบบนิเวศตามแนวคิดดั้งเดิม และปรากฏตนอย่างโดดเดี่ยวเพียงลำพังในเทพนิยายช่วงแรก จึงกลายเป็นเทพสตรีที่ต้องมีเทพบุตรปรากฏตัวอยู่ด้วยเสมอในเรื่องเล่าสมัยหลัง โดยเฉพาะตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นเป็นต้นมา จึงไม่แปลกที่เรื่องเล่าเกี่ยวกับเทพหนี่วาในราชวงศ์ฮั่นจึงมีเทพบุตรอีกองค์คือ “ฝูซี” มาเกี่ยวข้อง จากความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้องกลายเป็นสามีภรรยา ร่วมกันให้กำเนิดมนุษย์ อีกทั้งปรากฏเทพนิยายเรื่อง “ผานกู่เบิกฟ้าและแผ่นดิน” (盘古开天辟地) ในสมัยสามก๊ก (หลังราชวงศ์ฮั่นก่อนราชวงศ์จิ้น) ซึ่งกล่าวว่า “ผานกู่” เป็นเทพบุตรยักษ์องค์หนึ่งที่สร้างโลกนี้และมนุษย์ขึ้นมาแทนที่เทพนิยาย “หนี่วาสร้างมนุษย์” หรือเรื่องเล่าในวรรณกรรมจีนโบราณราชวงศ์ฮั่นได้จัดให้เทพซีหวางหมู่เป็นคู่ครองของ “ตงหวางกง” เทพลัทธิเต๋าอีกองค์ที่ปกครองดินแดนแถบตะวันออก ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงสังคมจีนที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมทาสมาเป็นสังคมศักดินา ผู้ปกครองที่เป็นชายส่วนใหญ่ได้ใช้ประโยชน์จากลัทธิขงจื่อที่จัดลำดับชนชั้นและความสัมพันธ์ของบุคคลไว้อย่างเข้มงวด และวรรณกรรมคำสอนต่าง ๆ ลดบทบาทผู้หญิงจีนพร้อมกับจำกัดพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมของพวกเธอไว้เพียงในบ้าน เพื่อสะดวกต่อการปกครองของผู้ปกครองที่เป็นชาย ขณะเดียวกันเมื่อเทพมารดาเหล่านี้ปรากฏตนพร้อมกับเทพบุตรหรือมนุษย์ผู้ชาย รูปร่างหน้าตาจะเปลี่ยนจากคนครึ่งสัตว์ในตำนานเดิมมาเป็นผู้หญิงหน้าตาหมดจดงดงามตามมาตรฐานที่ผู้ชายกำหนดขึ้น เช่น ภาพของเทพซีหวางหมู่ที่งดงามเป็นหนึ่งในปฐพีใน”บันทึกฮั่นอูตี้ ” ภาพเทพธิดาเหยาจี๋ในความฝันของกษัตริย์อู่หวายหวาง เป็นต้น คุณค่าของผู้หญิงไม่ใช่ตัดสินจากการประกอบคุณงาม

ความดี เช่น การสร้างมนุษย์ของหนี่วา การเป็นผู้เชื่อมระหว่างสวรรค์กับโลกมนุษย์ของเทพซีหวางหมู่ การให้กำเนิดดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ของเทพซีเหอกับเทพฉางซี แต่เป็นการเรียกร้องคุณค่าด้านรูปลักษณ์ภายนอก ที่สนองความปรารถนาทางเพศของชายในระบอบชายเป็นใหญ่เท่านั้น จึงไม่แปลกที่ผู้ชายจีนสมัยโบราณมีภรรยาหลายคน ขณะที่ผู้หญิงจีนมีสามีได้เพียงคนเดียว และต้องรักพรหมจรรย์ยิ่งชีวิต หญิงหม้ายจีนสมัยก่อนจึงมีชีวิตที่ขมขื่นมาก เพราะคุณค่าของพวกเธอขึ้นอยู่กับสามีและลูกชายตามกรอบจารีตโบราณ

การตกสวรรค์ของเทพธิดาทั้งหลายในเรื่องเล่าเทพนิยายของจีน ไม่ว่าจะเป็นตำนานของเทพธิดาเหยาจี๋ เรื่องเล่าของเทพธิดาเอ๋อหวงและหนี่อิง ธิดาทั้งสองของตี้เหยา หรือตำนานนางพญางูขาวล้วนสะท้อนให้เห็นอำนาจของระบอบชายเป็นใหญ่เป็นการแฝงนัยว่า เทพสตรีที่เคยอยู่บนที่สูงควรแก่การเคารพบูชาต้องลดฐานะของตนลงมาเทียบเท่ากับมนุษย์คนหนึ่ง และมีคู่ครองเป็นมนุษย์ผู้ชาย บรรดานักเขียนหรือกวีสมัยก่อนนำเรื่องราวของเทพธิดาเหล่านี้มาเล่าใหม่ในรูปแบบนิยายหรือบทกวีจินตนิยม ที่ล้วนแต่ผลิตซ้ำภาพลักษณ์ของเทพธิดาที่งดงามราวนางฟ้าต้องตาต้องใจมนุษย์ชาย และอยู่กินกันบนโลกมนุษย์ไม่ได้กลับขึ้นสวรรค์อีก หรือการสดุดีเทพธิดาเอ๋อหวงและหนี่อิงที่ตายตามสามี ตอกย้ำความจงรักภักดีของผู้หญิงที่พึงมีต่อคู่ครอง วาทกรรมชายเป็นใหญ่ได้ทำให้ผู้หญิงจีนตกเป็นเบี้ยล่างของสังคมศักดินาโดยสมบูรณ์ผ่านวรรณกรรมหรือเรื่องราวที่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ขณะที่การผสมผสานภาพลักษณ์ของเทพมารดาและเทพธิดาเข้าด้วยกันตามความเชื่อของชาวชนบทจีน ได้ทำให้คุณูปการของเทพสตรีเหล่านี้เหลือเพียงเทพผู้ให้กำเนิดเท่านั้น เป็นการเน้นความสามารถทางชีวภาพของผู้หญิงตามที่สังคมคาดหวัง ซึ่งในความเป็นจริงเรื่องราวในประวัติศาสตร์จีนก็เป็นเช่นนี้ เมื่อพระสนมองค์ใดของจักรพรรดิจีนคลอดลูกเป็นชาย จะได้รับการสถาปนายศถาบรรดาศักดิ์สูงกว่าเดิม หรือเลื่อนตำแหน่งเป็นราชินี ทำให้นางสนมในพระราชวังพยายามคลอดลูกเป็นชายให้ได้ เพื่อยกสถานภาพของตนให้เหนือกว่าผู้อื่น

หากพิจารณาจากแนวคิดสตรีนิยมเชิงนิเวศแล้ว จะพบว่าภาพพจน์เทพสตรีในเทพนิยายจีน ล้วนแต่ส่งเสริมการเป็นหนึ่งเดียวระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ มองธรรมชาติแบบองค์รวม ไม่แยกส่วน ดังจะเห็นจากการเคารพเทพสตรีที่มีร่างครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์ การให้กำเนิดดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ หรือการกลายร่าง

เป็นพืชบางชนิดของเทพสตรีบางองค์ที่จบชีวิตไปแล้ว เป็นแนวคิดที่ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ไม่อาจแยกจากธรรมชาติ และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติไปในตัวให้คนสมัยบุพกาล แต่เมื่อจีนเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมศักดินาที่แยกลำดับชั้นบุคคลในสังคมผ่านแนวคิดหลักของลัทธิขงจื่อที่ปฏิรูปใหม่ เพื่อสถาปนาอำนาจชายเป็นใหญ่ให้มีเสถียรภาพ ธรรมชาติและผู้หญิงถูกลดความสำคัญลง เพื่อเชิดชูบทบาทชายเป็นใหญ่ มนุษย์กลายเป็นจุดศูนย์กลางของจักรวาล ระบบความคิดแบบคู่ตรงข้าม เช่น ชาย-หญิง ร้อน-เย็น ดี-เลว ฝังรากลึกลงในสังคมจีน นั่นหมายถึงอีกสิ่งหนึ่งอยู่สูงกว่าหรือดีกว่าอีกสิ่งเสมอ อันเป็นที่มาของแนวคิดว่าสถานภาพชายสูงกว่าหญิง และมีความสำคัญกว่าผู้หญิง บทบาทของเทพสตรีในเรื่องเล่าหรือเทพนิยายที่เปลี่ยนไปโดยมีบทบาทของเทพชายปรากฏเคียงคู่ตลอดในสมัยหลังหรือกลายเป็นหญิงสาวในอุดมคติของชายในวรรณกรรมหรือบทกวีแนวจินตนิยมก็มาจากแนวคิดข้างต้น สิ่งที่ปรากฏเห็นได้ชัดอีกประการผ่านภาพพจน์เทพสตรีที่เปลี่ยนแปลงไปคือ การสร้างความจริงผ่านความรู้ทางวรรณกรรมและงานเขียนประเภทต่าง ๆ อย่างแยบยลตามกรอบอุดมการณ์และผลประโยชน์ของผู้กุมอำนาจที่เป็นชายในประวัติศาสตร์จีน ได้ค่อย ๆ ทำให้ผู้หญิงกลายเป็นบุคคลชายขอบในประวัติศาสตร์สังคมศักดินาของจีนในที่สุด และผู้หญิงจีนในอดีตก็มักจะคิดว่ากรอบจารีตประเพณีที่สร้างขึ้นโดยผู้มีอำนาจในการปกครอง ปัญญาชน นักเขียนหรือนักปรัชญาซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นชายเป็นความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ และพวกเธอต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์นั้นอย่างเคร่งครัด จึงไม่มีจิตสำนึกเรียกร้องความเสมอภาคใด ๆ และกลายเป็นเบี้ยล่างของสังคมชายเป็นใหญ่ในสังคมศักดินาของจีนมาเป็นเวลานาน

บรรณานุกรม

李霞.(1998),《<山海经>中女神的母题及其在后世的演变》,《新余高专学报》, 第三卷第三期

宁继鸣.(2009),《中国概况》, 山东大学出版社, 山东

王明丽.(2013),《生态女性主义与现代中国文学女性形象》, 中国书籍出版社, 北京

魏晓虹,《试论西王母形象的演变》,《太原大学学报》,2006年12月,Vol. 7

吴晓红.(2004),《中国古代女性意识—从原始走向封建礼教》, 苏州大学博士论文学位

徐客.(2013),《山海经》, 陕西师范大学出版社,《女魃战雨师．轩辕黄帝风景区》http://baike.baidu.com/view/351728.htm. [引用日期2014-05-18] ．

中国宗教学网,《姜生：汉画孔子见老子与汉代道教仪式》, www.kmzx.org/shufa/ShowArticle.asp?ArticleID=19066&Page=(2014-05-16)

中国国学网,《神话人物介绍-瑶姬》2006-12-4, [引用日期2013-05-11] .

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University